

התנוצצות אור הצדקה ושלמותה אינה אלא בשבת, כי עיקר החשיבות הצדקה היא האמונה, בבחינת 'והאמין בה' ויחשבה לו צדקה, ושבת היא אמונה, שמאמין בחידוש העולם וביחודו. (מתוך 'לקוטי מוהר"ך' לא. ע"ע 'תולדות יעקב יוסף' (ס"פ בשלח), רמזי משנתנו).

דף ג

באורים והערות בפשט

'פטור ומותר לא קתני' — מבואר מדברי הראשונים, שהתר גמור אין כאן, שהרי גם אם אינו עושה מלאכה כלל הלא הוא מסייע לעבירה, אלא שאין כאן איסור משום מלאכת שבת. (תו"י רשב"א רא"ש ור"ן. דוגמא נוספת לכה"ג — ע' בשו"ת חות יאיר קסו ד"ה והנה). ויש בדבר נפקותא — על פי מה שאמרו (ביבמות ו.) שאיסורי שבת חמורים יותר. וכן יש דעות בין הפוסקים שמומר לחלל שבת במלאכה דרבנן, הרי זה מומר לכל התורה. ואם כן יש להבחין אם יש כאן איסור משום חילול שבת או איסור משום אחר. (עפ"י רעק"א; אבי עזרי (קמא) שבת יג, ז. ואולם השפת-אמת כתב שאינו נראה, כי גם המסייע לחילול שבת דומה למומר לחלל שבת באיסור דרבנן).

והתוס' העמידו בנכרי שמוציא חפץ שלו, שאז אין איסור כלל ביד הישראל לסייעו, שהרי המלאכה כולה נעשית על ידי הגוי. ואולם יש מחמירים גם בזה משום מראית העין, כאילו אומר לנכרי לעשות מלאכה. (ע' רא"ש).

(א.) יש להעיר מכאן על דברי הש"ך (ביו"ד קנא סק"ו), שאין איסור לסייע ביד מומרים עוברי עבירה, היינו כל שעובר במזיד וביודעין, אין איסור לסייעו, כפי שבאר ב'דגול מרבבה' — שאיסור מסייע ביד עובר עבירה נובע מחיוב שיש על אדם להפריש את חברו מאיסור, ואפילו קטן האוכל נבלות בית דין מצווים להפרישו, וכל שכן שאסור לסייעו בעבירה (כמו שכתב הרא"ש כאן). הלכך דוקא דומיא דקטן שהוא כשוגג באיסור, אבל גדול שעובר ביודעין על איסור, אין חובה להפרישו, וממילא אין איסור לסייעו.

אך קשה לפי דעה זו, מדוע הוצרכו הראשונים להעמיד בנכרי [זוהו דוחק גדול' (רשב"א)]. וצריך לומר דמתני' לצדדין קתני, שהרי אין לומר 'העני חייב' בנכרי, ואף אחד מן הראשונים לא יישב בפשיטות, כגון שהלה עובר במזיד ולא אכפת לו במלאכת שבת, הלכך אין איסור לסייעו בעבירה. (ואמנם סתם 'חייב' היינו חטאת ובשוגג, מ"מ עדיף להעמיד כאן בישראל ובמזיד מאשר בנכרי). ולכאורה משמע שכולם נקטו שאסור הדבר. (ויש לציין שכמה פוסקים אחרונים כתבו שאפשר לסמוך על דעת ה'דגול מרבבה' במקום הצורך — ע' אגרות משה אה"ע ח"ד סא, ב, פז, א ועוד (ועע"ש יו"ד ח"א עב; או"ח ח"ב סו; ח"ג כז; לה; ח"ה יג, ז; כח, כב), אם כי המג"א אוסר, וכן המשנ"ב מחמיר בדבר. וע"ע בזה בשו"ת שבת הלוי ח"ט נ).

ואולי יש לומר שכשמסייע בעבירה המזומנת לפניו, כמו כאן שמושיט לו חפץ כדי שיוציאנו — אסור בכל אופן גם כשהלה מומר, שהרי מ"מ משתתף הוא במעשה עבירה. [ולכאורה מסתבר שהוא הדין האדם שמניחים את החפץ בידו, נחשב משתתף ומסייע בעבירה. ואולם בחדושי רא"מ מפינסק כאן נקט שהוא מותר לגמרי]. אין התר אלא כשעושה פעולה המסייעת לעבירה שאינה מזומנת עתה. ואולם בדברי הדג"מ לא משמע חילוק זה. ע"ש. וצריך עיון.

ב. יש להדגיש שלא התיר הש"ך מסייע במומר אלא באופן שבלעדיו יעבור הלה על האיסור, אבל אם בלעדיו לא תיעשה העבירה, ודאי אסור בכל אופן לגרום לעבירה שתיעשה, גם במומר ובמזיד, משום 'לפני עור לא תתן מכשול'. וכן מבואר בכמה מקומות בגמרא ובפוסקים.

וכן מצווים להפרישו מאיסור באופן כזה שאפשר למונעו מעבירה. ולדעת המשנ"ב (רמג) הוי מדאורייתא. [ויש סוברים שהוא מדרבנן. ע' שדי חמד מערכת ה,ב]. וקשה על דברי מהר"ץ חיות כאן שכתב להוכיח מדברי הרמב"ם בספר המצוות, שאיסור מסייע ביד עובר עבירה הוא מן התורה, ודלא כהתוס' והרא"ש — והלא הרמב"ם לא מדבר באופן שגם בלעדיו היה חוטא אלא רק כשיכול למונע החטא, ובזה חייב מהתורה להפרישו.

ומיושב בזה תמיהת ה'פרי-יצחק' (ח"א סוס"י נג) על דברי הדג"מ, והלא מבואר ברא"ש (פ"ט דנדה) שיש חיוב גדול יותר להפריש במיד מאשר בשוגג — אמנם כן, אך זה כשמפרישו מן העבירה, אבל לענין מחאה או סיוע, כשהעבירה תיעשה בין כך, אדרבה הסברה הפוכה, דהלעיטוהו לרשע וימות.

ג. יש סוברים שאין איסור 'מסייע' כלל, גם לא מדרבנן. רבנו ירוחם יד,ו. וע"ע: טורי אבן חגיגה יג (באבנ"מ) — בדעת התוס' והרא"ש בע"ז; פרי מגדים קסג; שבט הלוי ח"ד יז.

ויש סוברים לאידך גיסא, שמצוות תוכחה דאורייתא קיימת כאן, גם אם יודע שלא ימנעוהו מעבירה, עד הכאה או נזיפה. (ע' קובץ שעורים ביצה ל, עפ"י היראים).

ראה עוד בהרחבה בענינים אלו, במובא ב'וסף דעת' — ע"ז ו.

ד. משא ומתן נוסף בדברי התוס' כאן, והמסתעף — ע' בשפת אמת; חדושי הגר"ר בנגיס ח"א ה, ה ט-י; שו"ת בית זבול ח"ב ת,ח; אגרות משה או"ח ח"ד עא; אה"ע ח"ד סא,ב; בית ישי י.

'פטורי דאתי לידי חיוב חטאת קא חשיב דלא אתי בהו לידי חיוב חטאת לא קא חשיב' —

לפרש"י ורבנו חננאל, מנה התנא רק את העקירות, שעל ידן אפשר לבוא לידי חיוב; — לפירוש אחר בראשונים (רמב"ן ועוד), מנה את ההנחות בלבד, שהן אלו המביאות לידי חיוב חטאת; — ולפירוש רבותיו של רש"י, מנה התנא את זה שהושיט ידו לרשות האחרת. ושני סגנונות נאמרו בפירוש זה: רש"י באר פרוש זה, שהתנא החשיב את התחלת הפעולה בלבד, דהיינו פשיטת היד לרשות האחרת, בין מלאה בין ריקנית. (וזהו פירוש 'דאתי לידי חיוב חטאת' — המתחיל את המעשה, ואעפ"י שהמלאכה עדיין לא התחילה). ואילו הריב"א (בתוס') והרז"ה והרשב"א פרשו: זה שהוציא את החפץ לרשות האחרת, רק אותו מנה התנא.

ונראה שלדעת הריב"א עיקר המלאכה היא ההוצאה מרשות זו לרשות אחרת, ואילו העקירה וההנחה מהוות תנאים לחיוב, אך אינן מעצם מהות המלאכה. ולכך מנה התנא רק את המושיט, אבל העוקר או המניח ללא הוצאה, אינן בכלל 'יציאות השבת'.

וכן יש לדקדק בלשון הרמב"ם, שהזכיר את העקירה וההנחה ביחד עם שיעור המחייב, אבל מתחילה כשכתב את עיקר האיסור, לא הזכיר אלא את ההוצאה מרשות לרשות. (עפ"י עלה יונה עמ' רלו. ע"ע"ש. א. יש לפרש בפשטות בדרך אחרת; התנא מונה את זה שמוציא מרשות לרשות, לפי שהוא הקרוב ביותר למלאכה גמורה משום פשיטת היד. וכן כתב הרז"ה. ואין זה ענין להגדרת עיקר המלאכה מצד הדין.

ב. בתוס' בכתובות (לא. ד"ה הכא) מבואר שהחיוב מתחיל כבר בעקירה, שנחשב או 'מתחייב בנפשו' [אם לבסוף השלים את המלאכה], לענין זה שייפטר מחיובי תשלומין באותה שעה. ואמנם לפי שני הצדדים דלעיל, ודאי פעולת המלאכה מתחילה בעקירה, אלא שאפשר שעיקר המלאכה היא העברת הרשות בלבד. ועוד, לענין קלב"מ יש אומרים שגם תנאי החיוב פוטר ולא דוקא החיוב עצמו. ואכ"מ.

ג. יש שכתבו לדייק מדברי רש"י (ד"ה ידו) שהוצאה ללא עקירה או הנחה, נחשבת מלאכה אלא שלא נעשית כדרכה. ואולם כבר כתבו לפרש כוונת רש"י שהעקירה וההנחה מהוות חלק מצורת המלאכה, ובלעדיהן אין כאן מלאכה כלל. ע"ע שו"ת שבט הלוי ח"א קכג,ד ונכפל בח"ג נט. [ולגוף דברי רש"י — לפי מש"כ להלן קב. דברי רש"י מפורשים בגמ' שם].

ד. סברה נוספת מובאת באחרונים, שעיקר המלאכה היא הוצאת החפץ ועקירתו ממקומו, וכלישנא ד'אל יצא — אל יוציא', ולכך קרא התנא 'ציאות' גם להכנסות, כי עיקר המלאכה על שם יציאת החפץ. (ע' שפ"א ריש מסכתין; עלה יונה).

ובזה מובנת סברת הגמרא להלן ד: ה. (וע"ש עוד בתוס' שם ד"ה ה"מ), שגם אם אין צריך הנחה על גבי מקום חשוב, יש מקום לומר שעקירה צריך דוקא ממקום חשוב — שהרי העקירה היא עיקר המלאכה. וע' בראשונים שם. וכיוצא בזה כתב הרשב"א, שגם לפי הצד שעקירת גופו לאו כעקירת החפץ, בהנחת גופו די לחייב. (וכדבריו יש לדייק מלשון רש"י להלן ה: ד"ה אינו חייב).

ה. ע"ע בגדרים הללו: שו"ת בית זבול ח"ב יט, וואלך, כ"ה, ה; שבט הלוי ח"א קכ"ג, א; אבן האול — גנבה ג, ב; 'חדושי הגר"ח על הש"ס' — בדין עקירה צורך הנחה; אבי עזרי — שבת א, יט; יג, טו).

ויש פירוש רביעי: התנא מחשיב רק מלאכות שלמות, עקירה הוצאה והנחה, שאם אדם אחד עשאן — חייב חטאת, ואם שנים עשו — פטורים, ולא החשיב עקירות לבד או הנחות לבד, [כי לא החשיב אלא 'פטורי דאתי לידי חטאת' — כלומר מלאכה שלמה שמתאפשר בה חיוב חטאת, כשנעשית באדם אחד]. הלכך לא החשיב אלא שנים של פטור, הוצאה והכנסה, דבעה"ב ודעני (וכן פרש השפת-אמת בדברי הרשב"א. ואולם פשטות דברי הרשב"א מורים כפירוש ריב"א ורו"ה. והרי גם הרשב"א כתב כן בפירוש שהוא פירוש בעל המאור).

והא אתעבידא מלאכה מביניהו? תניא רבי אומר בעם הארץ בעשתה העושה את כולה ולא העושה את מקצתה' — אם ננקוט שדרשה גמורה היא ואיננה אסמכתא בעלמא — וכן נראה מדברי התוספות (בד"ה בעשותה) — אם כן משמע לכאורה שיש כאן איסור תורה, כיון שנעשית המלאכה בין שניהם, אלא שנתמעטו מעונש כיון שכל אחד מהם לא עשה מלאכה שלמה.

ואולם מדברי רש"י במשנה משמע שהאיסור הוא מדבריהם. וכן משמע מהתוס' בעירובין (לג. ד"ה והא ומסמ"ג (לאו סה; עשה סח). וכן נקט הגרעק"א במשנה, וכן ה'פרי מגדים' (בפתיחה לאו"ח. וצ"ע בספרו תיבת גמא פקודי ב). וצריך עיון. (עפ"י עלה יונה עמ' רלו). וזה דלא כדעת התשב"ץ (ב'זוהר הרקיע) וריעב"ץ (לחם שמים), הסוברים שחצי הוצאה אסורה מן התורה.

א. בסוגיא דלהלן (צג). נראה להדיא שהוא לימוד גמור ולא אסמכתא בעלמא, שהרי דנו שם בהצרכת הדרשות.

ב. ב'עלה יונה' כתב, שאין להסתפק באיסור תורה אלא לשיטת האומרים שגם באיסורי שבת חצי שיעור אסור מן התורה (רש"י עד ד"ה וכי). וכן צידד הרש"ש, שעקירה לבדה אסורה מן התורה משום 'חצי שיעור אסור מן התורה, הואיל וחזי לאצטרופי לחיוב. וע' עוד בדבריו להלן קד: וע' גם בספר מאור ישראל כאן.

ואמנם כבר מבואר במפרשים (מאירי ועוד. וע' בהרחבה בקונטרס תוצאות חיים — ת. וע"ע חדושי בית מאיר; שפת אמת) שאין שאלה זו שייכת לענין 'חצי שיעור', כי חצי שיעור נאמר במעשה גמור שלא היה בו שיעור שלם, אבל העוקר חפץ כדי להוציא, או עקר והוציא ולא הניח, לא עשה אלא 'חצי מלאכה' ולא 'חצי שיעור' למלאכה שלמה, והתורה לא אסרה אלא 'מלאכה'.

אך נראה שהצד היחיד שיש להסתפק באיסור תורה הוא משום שנעשתה מלאכה בשלמותה בין שניהם, ואזי היה מקום לחייב את השני (כדברי התוס') שהוא השלים את המלאכה, (דומיא דסברת 'אינה לשחיטה אלא לבסוף'). ועל זה בא הכתוב לומר שפטור, ויש מקום לומר שמכל מקום אסור מהתורה, (ומסתבר שהשני לבדו יתכן והוא בכלל איסור תורה אך לא הראשון). ואולם במלאכה שאינה מושלמת לכאורה אין סברה לאסור כלל מן התורה. [ועתוס' להלן צג (ד"ה חד) שנראה שלולא הלימוד מן הכתוב הוה אמינא לחייב את המוציא אעפ"י שלא הניח, כי עיקר ההקפדה על ההוצאה].

וכן צידד הפני-יהושע, שלא נתמעט אלא מחיוב חטאת אבל מלקות חייב. וכעין זה נסתפק במנחת-חינוך (טו, ט), וצידד לומר שבאיסור הוצאת הפסח חוץ לחבורה, אם זה עוקר וזה מניח — יתחייב המניח.

ובשו"ת שבט הלוי (ה"א קכג) צדד לומר שאם עקר וגם הוציא, אעפ"י שלא הניח, יש כאן 'מלאכה' אלא שחסר בתנאי לחייב, וכעין חצי שיעור הוא [ובח"ט צב כתב שפשוט שאינו אלא מדרבנן]. וע' גם בשפת-אמת. ולהלן י: נקט השפ"א כהנחה פשוטה שהעברה והנחה ללא עקירה אינה אלא מדרבנן. וכן מבואר מקושית הגרעק"א יא: לענין גזרה לגזרה. וע"ע אבני נזר או"ח פה.

עוד בענין שנים שעשאוהו, האם אסור מהתורה או מדרבנן – ע' מקור חיים (לגאון מליסא. או"ח רסו); או"ש שבת כ,יא; מאור ישראל להלן צג; אבי עזרי שבת כ,ו; משך חכמה בהר כ,ב.

(ע"ב) 'לא אמינא לך כי קאי רבי בהאי מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתי דילמא לאו אדעתיה' — 'אין שואלין את הרב כשיכנס למדרש עד שתתישב דעתו עליו, ואין התלמיד שואל כשיכנס עד שיתישב וינות, ואין שואלין שנים כאחד, ואין שואלין את הרב מענין אחר אלא מאותו הענין שהן עסוקין בו כדי שלא יתבייש.

ויש לרב להטעות את התלמידים בשאלותיו ובמעשים שעושה בפניהם כדי לחדדן וכדי שידע אם זוכרים הם מה שלמדו או אינם זוכרים. ואין צריך לומר שיש לו רשות לשאול אותם בענין אחר שאין עוסקין בו, כדי לזרום.

אין שואלין מעומד ואין משיבין מעומד, ולא מגבוה ולא מרחוק ולא מאחורי הזקנים, ואין שואלין הרב אלא בענין שהן קורין בו, ואין שואלין אלא מיראה, ולא ישאל בענין יותר משלש הלכות. שנים ששאלו; שאל אחד כענין ושאל אחד שלא כענין — נזקקין לענין, מעשה ושאינו מעשה — נזקקין למעשה, הלכה ומדרש — נזקקין להלכה, מדרש ואגדה — נזקקין למדרש, אגדה וקל-וחומר — נזקקין לקל וחומר, קל וחומר וגזירה שוה — נזקקין לקל וחומר. היו השואלין שנים, אחד חכם ואחד תלמיד — נזקקין לחכם, תלמיד ועם הארץ — נזקקין לתלמיד, שניהם חכמים שניהם תלמידים שניהם עמי הארץ, שאלו שניהם בשתי הלכות או בשתי תשובות או בשתי שאלות שני מעשים — הרשות ביד המתרגם מעתה'. (רמב"ם — הלכות תלמוד תורה ד,ו-ח).

'בעי אביי: ידו של אדם מהו שתעשה ככרמלית, מי קנסוה רבנן לאהדורי לגביה או לא' — יש להבין מה מקום ספק יש בזה, הלא מאחר שלא שמענו שקנסוהו, שמע מינה שלא קנסוהו. ואילו היה מסתפק 'מי קנסוהו' היה מובן, אבל מה מקום יש להסתפק בקנס חכמים כל זמן שאין לנו ידיעה על קנס זה.

ושמא ספקו של אביי מבוסס על הדין השנוי במשנתנו; מדוע אסרו חכמים את בעל הבית או את העני כשעושים עקירה לבד או הנחה, ללא יציאה מן הרשות — האם הטעם הוא משום שהחשיבו חכמים את היד ככרמלית, או שמא הטעם הוא משום שנעשתה מלאכה מביניהם. ('חדש האביב' לרבי אליעזר פאפו ז"ל, בעל 'פלא יועץ').

ומצאנו בכמה מקומות כיוצא בזה, שנסתפקו על הלכה מסוימת האם היא נכללת בגזרת חכמים אם לא. וזו לשון החזון-איש (ביז"ד קנ,יא):

'הנה אשכחן בגמרא בעיות טובא בגזירת חכמים, ולכאורה קשה הלא מן הדין ודאי מותר... ואין הדבר ראוי ליאסר אלא אם כן ישנו בית דין על כך ואסרוהו, וכיון שלא הושיבו ב"ד למגזר, למה יאסר —

אלא שמה שגזרו הראשונים ז"ל גזרו על שרש הדבר המביא להרחבת המצוה ומשמרתה, ומסרוה לחכמים הבאים לשפוט ביתר הפרטים כפי הוראת העיון וכמשה ומתן של דין התורה, ומה שנראה לחכם שראוי להבינו בכלל גזירתם, זהו באמת בקשת הגזורים ומבוקש גזירתם, שגזרת חכמים נכנס בגופי התורה להורות את התולדות על פי מדת התורה ובינתה'. והשוה לדבריו באו"ח סב,כו.

ומצינו גם שהשמייעונו בגמרא שלא לגזור גזרה מסוימת [ע' סוכה יב. 'מהו דתימא נגזור זכרים אטו נקבות...'; ביצה ח: 'מ"ד נגזור...'; יבמות מ. 'סד"א הואיל ואפסדה מיבום ניקנסיה...'. וכן דוגמא כיו"ב בחדושי הריטב"א 'החדשים' ב"מ יח סע"ב]. ואעפ"י שכל שלא שמענו שגזרו הרי מותר, ומה צריך להשמייענו – י"ל דקמ"ל שאין לחכם לגזור. ע' בחזו"א יו"ד יד(א) סק"ה. וע' אילת השחר כתובות מא וביוס"ד שם).

'כאן מבעוד יום כאן משחשיכה, מבעוד יום לא קנסוה רבנן משחשיכה קנסוה רבנן. אדרבה, איפכא מסתברא, מבעוד יום דאי שדי ליה לא אתי לידי חיוב חטאת ליקנסוהו רבנן...' — יש מי שתמך מה מקום יש לקנסו, והלא לא עשה שום איסור כשהוציא מבעוד יום. וכתב לפרש שהכוונה 'מבעוד יום' בזמן תוספת שבת, ואף אם ננקוט תוספת שבת דאורייתא (ע' ראש השנה ט.), אמנם אין על כך 'לאו' אלא 'עשה' דשבות, וכל שביטל עשה אין לקנסו. (עפ"י זכר יצחק סה, ב ד"ה ולזה). אך בפשטות נראה שקנסוהו כי היה עליו להחזיר ידו לפני כניסת השבת, (כן משמע ברא"ש. וכן מפורש במשנה-ברורה שמה סק"ו), שהרי חכמים אסרו לעשות חצי מלאכה, והלא אם יניח ברשות האחרת, הרי הוא גומר מלאכת הוצאה, הגם שתחילתה היתה בחול, הלכך אסור להניח, לכך קנסוהו שלא יחזיר ידו, כדי שלא יעשה כן מתחילה.

(לדעת כמה מן הראשונים, כן נשאר למסקנא, שבמזיד לא קנסו אלא כשהוציאה מבעוד יום. (רא"ש רשב"א ור"ן). וצ"ב מדוע גזרו חכמים גזרה מיוחדת על מלתא דלא שכחא כלל, שיוציא אדם ידו מבעוד יום ומשאירה פשוטה בכניסת שבת).

ציונים ומראי מקום לעיון

'והאמר שמואל כל פטורי דשבת פטור אבל אסור בר מהני תלת דפטור ומותר... ומפיס מורסא' — על קושי המפרשים בדברי הרמב"ם, שמצד אחד פוסק מלאכה שאינה צריכה לגופה — חייבים עליה, ומאידך פסק כדברי שמואל במפיס מורסא — ע' מגיד משנה (י,י); חדושי הגר"ח הלוי; חדושי הנצי"ב כאן; חזו"א נ,ג; מאמר הגר"י אברמסקי — מובא בספר הזכרון על שמו, עמ' 10; בית ישי יא.

'עקירת גופו כעקירת החפץ' — בגדרי הדין, אם החיוב הוא על עקירת הגוף או על עקירת החפץ — ע' שו"ת בית זבול ח"ב טו, יד-טו יז, ב; אבי עזרי (רביעאה) — שבת יג, טו. (הרשב"א להלן (ה). כתב שהנחת חפץ על אדם העומד ברשות הרבים, למעלה מעשרה טפחים — הרי זו הנחה במקום פטור. ואעפ"י שהמוציא או מעביר ברה"ר למעלה מי' חייב — שונה שם שמדובר באדם אחד, והרי הנחת גופו כהנחת החפץ דמי. (ויש דעה החולקת וסוברת שצריך להניח דוקא למטה מי'). — משמע שהבין שבהנחת גופו נחשב החפץ כמונח למטה מי'. ואולם יש דעה הסוברת שהנחת חפץ על אדם אחר ברה"ר למעלה מי' מחייבת (כמובא ברשב"א שם וברייטב"א עירובין לג), ולשיטתם יש מקום לומר שאין החפץ נידון כמונח למטה, אלא שנתחדש ממשא בני קהת, שחייבים גם באופן זה שהחפץ מונח למעלה. וע"ע בענין זה בשו"ת שבט הלוי ח"ג נו).

(ע"ב) 'היה טעון אוכלין ומשקין מבעוד יום והוציאן לחוץ משחשיכה חייב' — התוס' (ותוס' הרא"ש והרשב"א) כאן כתבו שאם היה נוקט טעון עצמו משחשיכה ועמד לפוש ואח"כ עקר גופו, אפשר שהיה חייב גם אם עקירת גופו לאו כעקירת החפץ — לפי שלא בטלה עקירה ראשונה, כי לא הניח החפץ אלא גופו נח. והגרעק"א הקשה הלא מכל מקום מוכח ממתניתין שחפץ הנתון על גופו נחשב מונח לענין זה שהנוטל ממנו נחשב 'עוקר', ואם כן מדוע לא בטלה עקירה ראשונה.

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

פרק ראשון; דפים ב – ג

א. א. 'יציאות השבת שתיים שהן ארבע' – כיצד?

ב. 'פטור' האמור אצל שבת – פטור ואסור או פטור ומותר?

א. המוציא חפץ בשבת מרשות הרבים לרשות היחיד או מרשות היחיד לרשות הרבים, עקר ברשות זו והניח ברשות האחרת – חייב. עקר ולא הניח או הניח ולא עקר – פטור, אבל אסור מדבריהם. הלכך שני אנשים, אחד עומד ברשות הרבים ואחד ברשות היחיד, שהושיטו דבר זה לזה, אם האחד עקר ממקומו והניח ביד חברו, או עקר מידו של חברו והניח ברשות שהוא שם – הוא חייב, וחברו פטור ומותר, (שהרי לא עשה כלום ממלאכת שבת. ואולם אסור לעשות כן משום סיועו לעברה. ואם בלעדיו לא היה הלה מוציא – עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול, אבל אם המוציא הוא נכרי וגם החפץ של נכרי – מותר אף לכתחילה. עפ"י תוס'. ויש אוסרים אף בזה משום שנראה כאומר לנכרי לעשות מלאכה. ע' רא"ש). ואם האחד עקר וחברו הניח – שניהם פטורים אבל אסורים. (מעם הארץ בעש"ה במפיק ה"א, משמע על המלאכה. ר"י בכרך) – את כולה ולא את מקצתה).
וזהו ששנינו במשנתנו: יציאות השבת שתיים שהן ארבע בפנים ושתיים שהן ארבע בחוץ – כלומר לבעל הבית העומד בפנים ישנם שני מקרי חיוב [הוצאה שלמה והכנסה שלמה] ועוד שני מקרי פטור [כשלא עשה מלאכה שלמה. ובאמת יש ארבעה מקרים לכל אחד שפטור ואסור: 1) עקירה בלבד, 2) עקירה והוצאה החוצה ללא הנחה, 3) הנחה בלבד, 4) הוצאה והנחה, אלא התנא החשיב רק פעולות המביאות לידי חיוב.

לפרש"י, מנה התנא תחילת המלאכה בלבד, והיינו שתיים של פטור: אחת כשעקר והושיט החוצה והעני נטל מתוכה והניח, ואחת כשעקר בלבד והעני הושיט ידו לפנים ונטל מתוך ידו. (ואולם גם הנחה לבדה אסורה, כאמור. וכמפורש ברש"י ג: ד"ה מבע"י. וכן משמע בגמרא, שיש שמונה מקרים שאסורים. וכן הוכיח השפ"א. ויש לעיין האם העברת הוצאה מהרשות לבדה, ללא עקירה והנחה, אסורה מדרבנן אם לאו. וע' עירובין צח. 'והא לא נח' ובתוס' שם. אך אולי רק בספר התירו). ולפרוש רבותיו (וכן נקטו התוס') מנה התנא הושטת יד החוצה: אחת כשהושיט ידו מלאה החוצה והעני נטל מתוכה, ואחת כשהושיט ידו ריקנית והעני נתן לתוך ידו, ובעה"ב הכניס. ויש מפרשים: מנה התנא הנחות בלבד, שהן גמר המלאכה המביא לידי חיוב. עפ"י ר"ן ועוד. וכן לעני העומד בחוץ ישנם שני מקרי חיוב (מלאכה מלאה) ושני מקרי פטור (מלאכה חלקית). במסכת שבועות שנה התנא בקיצור שתיים שהן ארבע ללא פירוט בפנים ובחוץ, ובארו בגמרא שהתנא שם מונה מקרי חיוב בלבד [דומיא דמראות נגעים]; שתי הוצאות (דעני ודבעה"ב) ושתי הכנסות (רב פפא).

לפי פירוש זה יוצא שגם ההכנסות נכללות בביטוי 'יציאות השבת', כי גם הכנסה נחשבת 'הוצאה' דהיינו עקירת החפץ והוצאתו ממקומו. ואולם רבא פרש (בין משנתנו בין משנת שבועות. רש"י)

'יציאות' — רשויות (כמו והיו תוצאותיו. תוס'. כל רשות נקראת יציאה מפני שהיא מוצאת מכלל חברתה. ר"ה); שתי רשויות יש לשבת שיש בהן (שני אופני חיוב שהן) ארבעה אופני איסור, כנ"ל. א. נחלקו הראשונים האם ישנם שני מקורות לחיוב הוצאה (ויכלא העם מהביאי; אל יצא — יציא) איש ממקומו), אחד לעומד בפנים ואחד לעומד בחוץ, או מקור אחד לשניהם. ב. מבואר בתוס' (עפ"י פשטות הגמרא), שההכנסה תולדה היא ולא 'אב מלאכה'. והרמב"ן כתב שלפי רב פפא ההכנסה אב כמו ההוצאה. ג. יש מפרשים 'שתים שהן ארבע בפנים' כלומר שני חיובים בהכנסת החפץ פנימה, דבעה"ב ודעני, שהן ארבע — הכנסות של פטור. ואחרים פרשו (רש"י שבועות ה.): שתים בפנים — הוצאה דבעה"ב, אחת של חיוב ואחת של פטור, שהן ארבע — הכנסות, של חיוב ושל פטור. והרמב"ן דחה פירוש זה. ד. אם כי רש"י במשנה כתב שחצי מלאכה אסורה מדבריהם, יש שצדדו שהוא איסור תורה, הגם שנתמעט מעונש מבעשתה.

ב. אמר שמואל: כל 'פטור' האמור אצל שבת, פטור אבל אסור, מלבד שלש: צידת צבי צידת נחש ומפיס מורסא (יתבארו אי"ה במקומם). ואולם כלל זה נאמר בעשיות, אבל באי-עשייה שנינו 'פטור' שגם מותר, כגון ברישא דמתניתין. ועוד יש ששנינו 'פטור' אצל חולה שיש בו סכנה, שפשוט הדבר שמותר, ולכך לא הוצרך שמואל למנות זאת עם השלשה. ראשונים. ור"י בשם הר' אברהם אמר: לא דיבר שמואל אלא על השנויים במשנה ולא בברייתא. עפ"י תוס'. ויש שכתבו שכלל זה אינו אמור אם ברישא תנא 'חייב', כי אגב זאת נקט אח"כ 'פטור', ואעפ"י שהוא מותר. והשפת-אמת הקשה על כך מסוגיתנו. [כל חיוב ופטור האמורים במסכת שבת — כלפי חטאת, ובשוגג. רש"י].

דף ג

א. עקירת גופו עם חפץ שעליו — האם נחשבת כעקירת החפץ לענין חיוב הוצאה? (וכן הנחת גופו). ב. ידו של אדם הפשוטה לרשות אחרת וחפץ נתון בתוכה — איזה דין יש לה? ומה דינו של אדם שהוציא ידו לרשות אחרת עם חפץ בתוכה — האם מותר לו להחזירה אם לאו? א. רב שאל לרבי האם עקירת גופו נידונית כעקירת חפץ אם לאו. ופשט לו עקירת גופו כעקירת החפץ, וכן שנו בברייתא. הלכך הטעינו חברו אכלין ומשקין (או שאר דברים. עפ"י רש"י) או היה טעון בהם מבעוד יום, ועקר גופו משחשכה והוציאם לרשות אחרת — חייב. אבל עקירת ידו עם חפץ בתוכה — איננה 'עקירה', שהרי ידו אינה מונחת. א. התוס' הבינו בדעת רש"י, שגם כשגופו וידו ברשות אחת ונתן חברו לתוך ידו והלך והוציא לרשות אחרת — פטור. (וכן מבואר בראב"ן (שלח). מובא בשפ"א). והתוס' חולקים וסוברים רק כשידו מושטת לרשות אחרת, (ואפשר אפילו מונחת על גבי הקרקע. ע' להלן צב ובראשונים), אבל יד וגוף ברשות אחת, נחשב החפץ מונח, ועקירתו כעקירת החפץ. וכן כתב הר"ן. ויש

מפרשים כן גם בדעת רש"י — כן דייק בדבריו הרשב"א. וכ"כ רא"מ מפניסק, 'חדש האביב' ועוד. ואם גופו וידו ברשות אחת, ועקר ידו לרשות אחרת אבל גופו עומד במקומו — כתב הרא"ש שאין זו עקירה. ופירש הקרבן-נתנאל, אפילו הניח על הקרקע פטור. (וכן נקט לעיקר בשבט הלוי ח"ג נט). ואילו החזון-איש (סב,א) כתב, שאם הושיט ידו לרשות אחרת והניחה על הקרקע — חייב, וכוונת הרא"ש שכל עוד לא הניח, לא היתה שם עקירה בהושטת היד. (והמשנ"ב (שמו סק"ב ובשעה"צ) כתב בפשיטות עפ"י התוס' והרמב"ם שאם פשט ידו והניח ברשות האחרת חייב, ולא הזכיר שהרא"ש חולק. משמע שנקט כהחזון"א.

כדברי הרא"ש יש לדייק בדברי התוס'. עפ"י בית זבול ח"א טז. וצדד לפרש כן גם בדעת רש"י, שיש חילוק אם עקר גופו או עקר ידו בלבד. וכן צדד בשפ"א.

ולענין החזרת היד לרשות שגופו שם — יש אומרים שחייב מיד כשהחזיר ידו, כי הנחת הגוף כהנחת החפץ (כן משמע ברמב"ם יג,ב. וכן נראה בדעת התוס'. וכן נקט המג"א (שמו סק"ג) ללא חולק. וכ"כ רעק"א אף בדעת רש"י, ויש אומרים שאינו חייב אלא אם הניח על גבי הקרקע (כן כתב הפני-יהושע ועוד בדעת רש"י. ע' בכל זה בשפת אמת ב). ובשבט הלוי ח"ג נט. ולכאורה ה"ה אם עקר כל גופו אחורנית עד שיצאה היד עמו, ועמד — הרי זו הנחה, ורק אם החזיר היד לבדה אין זו הנחה).
ב. התוס' משוים עקירת גופו להנחת גופו, ואולם הרשב"א כתב שיש מקום לומר הנחת גופו נחשבת הנחה גם לפי הצד שעקירת גופו אינה כעקירת חפץ).

ב. מהמשנה מוכח שידו של אדם הפשוטה לרשות אחרת אינה נגררת אחר גופו להיות דינה כרשות שהגוף שם. [וגם לא כרשות שהיד נמצאת בה. עפ"י ר"ח ור"ה ועוד].

א. אדם העומד ברשות היחיד וידו ברשות הרבים, ועקר אדם אחר מתוכה והניח ברשות היחיד — פטור, כי ידו נגררת אחרת הגוף ואינה כמונחת ברשות הרבים. עפ"י חזו"א סב,ה ח.

ב. לאו דוקא ידו הפשוטה, כמו כן ראשו של אדם או פיו, שהם ברשות אחרת, אינם נידונים כרשות שגופו עומד שם. כן מבואר מהמשנה בעירובין כ. ובראשונים להלן יא. ואם הוציא ראשו ורובו לרשות אחרת — נידון כרשות ההיא, או כמקום פטור, כמבואר במשנה שם שמותר לשתות אם מוציא ראשו ורובו. וע' רעק"א סוף עירובין; בית זבול ח"ב טז,ה והלאה.

נסתפק אביי, יד הפשוטה לרשות אחרת, האם עשאוה חכמים ככרמלית, כלומר תיחשב היד כרשות לעצמה מדרבנן. ונפקא מינה, שאם הושיט ידו והוציא חפץ, אסור לו להחזירה אליו.

ואפילו הושיט בשוגג או מבעוד יום. תוס'. הריטב"א כתב שספק הגמרא אמור גם בפשיטת יד מרשות הרבים לרשות היחיד. ואולם בחדושי הרשב"א משמע שבזה ודאי אין צד לומר שתיעשה כרמלית, כי רשות היחיד עולה עד לרקיע. ונראה שהרשב"א הולך לפי שיטתו שחכמים עשאוה ככרמלית מן הדין ולא משום קנס, אבל לפי התוס' יש לומר שהוא הדין ברשות היחיד קנסו שתהא היד ככרמלית. 'שפת אמת'.

ורצו לתלות שאלה זו במחלוקת הברייתות, ודחו בכמה אופנים: אפשר שלדעת הכל היד המושטת נחשבת ככרמלית, והברייתא המתירה להחזיר ידו מדברת כשידו למעלה מעשרה טפחים, שאין זה רשות הרבים אלא מקום פטור.

ואפילו אם מתחילה הוציא ידו דרך למטה מי', מותר להחזירה למעלה מי'. תוס'. ויש אומרים אפילו עתה ידו נמצאת למטה מי', יכול להעלותה למעלה ולהכניסה (ע' חדושי הרמב"ן במהדורת ר"מ הרש"ר). והרשב"א והריטב"א דחו דעה זו. בשפת-אמת הבין כן בדברי התוס', ופירש שזה רק לפי הסלקא-דעתין, ע"ש.